

JAARVERSLAGEN

Graven aan de voet van de Achlumer dorpsterp

ARCHEOLOGISCHE SPOREN RONDOM EEN TERPNEDERZETTING

Johan Nicolay & Gilles de Langen (redactie)

Met bijdragen van

Marco Bakker

Koen Blok

Nicolien Bottema-Mac-Gillavry

Johan van Gent

Hans Huisman

Harry Huisman

Arjan Hullegie

Jan de Koning

Johan Nicolay

Gert van Oortmerssen

Wietske Prummel

Patrice de Rijk

Mans Schepers

Bert Tuin

Theun Varwijk

Peter Vos

JAARVERSLAGEN VAN DE VERENIGING VOOR
TERPENONDERZOEK 97

2015

Vereniging voor Terpenonderzoek

Het onderzoek werd mogelijk gemaakt door:

rijksuniversiteit
groningen

groninger instituut
voor archeologie

terpencentrum

provinsje fryslân
provincie fryslân

Deze publicatie werd mede mogelijk gemaakt door:

OKS

De Ottema-Kingma Stichting

COLOFON

UITGEVER

Vereniging voor Terpenonderzoek
p/a Groninger Instituut voor Archeologie
Poststraat 6
9712ER Groningen

EINDREDACTIE

A. Nieuwhof

OPMAAK EN OMSLAG

S. Boersma

DRUK

Drukkerij Tienkamp, Groningen (www.drukkerijtienkamp.nl)

ABONNEMENTEN

Via lidmaatschap vereniging (www.terpenonderzoek.nl)

ISSN 0920-2587

ISBN 978-90-811714-7-2

Copyright © 2015 Individual authors

Afbeelding omslag voorzijde: Zicht op de profielsleuf door de zuidelijke terpflank van Achlum tijdens het veldwerk in de zomer van 2009, foto Daniël Postma (RUG/GIA).

Afbeeldingen omslag achterzijde: De profielsleuf wordt machinaal aangelegd (boven); een verspoeld skelet van een rund in de profielsleuf wordt ingemeten en getekend (onder), foto's RUG/GIA.

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
1 De geschiedenis van een steilkant en de waarde van booronderzoek op terpflanken	
<i>Koen Blok & Johan Nicolay</i>	11
1.1 Inleiding	11
1.2 Locatie van de onderzoeksterp	11
1.3 Reeds beschikbare gegevens	14
1.4 Aanleiding voor het onderzoek en vraagstellingen	21
1.5 Organisatie en financiering	24
1.6 Booronderzoek en de realiteit: de waarde van boringen op terpflanken	25
1.7 Aandacht van publiek en media	27
1.8 Na afronding van het veldwerk: herstel van het talud	28
2 Op veilige afstand van de Marne: geologische en paleolandschappelijke waarnemingen in Achlum	
<i>Peter Vos</i>	31
2.1 Inleiding	31
2.2 Geolandschappelijke setting	31
2.3 Lithologische beschrijving van de lagen onder en naast het terplichaam	40
2.4 Datering van de wad- en kwelderlagen	42
2.5 Antwoord op de geo- en archeo-landschappelijke vragen	44
2.6 Conclusie	46
3 Sporen op de terpflank en in het omliggende kweldergebied	
<i>Johan Nicolay</i>	48
3.1 Inleiding	48
3.2 Terplagen en ingegraven sporen	48
3.3 Fasering van de sporen	60
3.4 Datering van de bewoningsfasen	65
3.5 Conclusie	66
4 Terplagen en verbrande mest onder de loep: micromorfologisch onderzoek op een terpflank	
<i>Hans Huisman</i>	69
4.1 Inleiding	69
4.2 Resultaten en discussie	69
4.3 Conclusie	78
5 Randscherven: het handgevormde aardewerk uit een terpflank in Achlum	
<i>Theun Varwijk, Marco Bakker & Koen Blok</i>	82
5.1 Inleiding	82
5.2 Methoden	82
5.3 Aardewerkvormen per periode	85
5.4 Keramische artefacten en verbrande kleiresten	91
5.5 Discussie	93
5.6 Conclusie	96

6	Het importaadewerk uit de Romeinse tijd en middeleeuwen	
	<i>Jan de Koning</i>	101
6.1	Inleiding	101
6.2	Bespreking van het draaischijfaadewerk	101
6.3	Discussie	105
6.4	Conclusie	106
7	Voorwerpen van metaal en glas	
	<i>Johan Nicolay & Gert van Oortmerssen</i>	108
7.1	Inleiding	108
7.2	Voorwerpen van metaal	108
7.3	Voorwerpen van glas	113
7.4	Conclusie	113
8	Al dan niet met de hamer geslagen: de interpretatie van het slakmateriaal	
	<i>Patrice de Rijk</i>	115
8.1	Inleiding	115
8.2	Het slakmateriaal	115
8.3	Archeologische context en datering	120
8.4	Conclusie	120
9	Natuursteen: van malen tot vergruizen	
	<i>Johan Nicolay & Harry Huisman</i>	122
9.1	Inleiding	122
9.2	Gebruiksvormen van natuursteen in Achlum	122
9.3	Steensoorten en hun herkomst	125
9.4	Conclusie	126
10	Rondslingerend menselijk bot?	
	<i>Bert Tuin</i>	127
10.1	Inleiding	127
10.2	Het botmateriaal uit Achlum	127
10.3	Discussie	129
10.4	Conclusie	131
11	Dieren op en rond de Achlumer terp	
	<i>Arjan G.J. Hullegie & Wietske Prummel</i>	134
11.1	Inleiding	134
11.2	Methoden	134
11.3	Resultaten	134
11.4	Discussie en conclusie	151
12	Verspoelde dieren op de kwelder	
	<i>Johan van Gent</i>	160
12.1	Inleiding	160
12.2	De drie deelskeletten	160
12.3	Vergelijking	166
12.4	Eerder onderzoek	167
12.5	Conclusie	168

13 Hout, houtskool en niet-verhoude planten: van houten paal tot gedraaid touw	169
<i>Nicolien Bottema-Mac Gillavry</i>	
13.1 Inleiding	169
13.2 Resultaten	169
13.3 Discussie	174
13.4 Conclusie	181
14 Zilt met een korreltje zout: nieuw licht op de vegetatie rond een terp	183
<i>Mans Schepers</i>	
14.1 Inleiding	183
14.2 Historische archeobotanie in Achlum	183
14.3 Flotatiemonsters	183
14.4 Mestpakketten	191
14.5 Conclusie	201
15 Het kweldergebied als cultuurlandschap: een model	205
<i>Johan Nicolay</i>	
15.1 Inleiding	205
15.2 De Halligen als raamwerk	205
15.3 Archeologische waarnemingen: terpen en omgeving	211
15.4 Het onderzoek in Achlum	216
15.5 Menselijke activiteiten op en rond de terp: een model	219
15.6 Conclusie	220

Bijlagen: drie kaartbladen

Een drenkplaats op de met een zomerdijk beschermde kwelder van Hallig Hooge, voor de westkust van Schleswig-Holstein. Bij Achlum lagen waarschijnlijk vergelijkbare drenkplaatsen op de onbedijkte kwelder (foto N. Bottema-Mac Gillavry, augustus 2013).

Voorwoord

Sinds 2006 zijn in het terpengebied van Friesland verschillende opgravingen uitgevoerd door het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA) van de Rijksuniversiteit Groningen. Het onderzoek vond plaats in nauwe samenwerking met de Provincie Fryslân, met name provinciaal archeoloog prof. dr. Gilles de Langen. De aanleiding tot dit onderzoek was niet, zoals bij veel moderne opgravingen het geval is, verstoring van het bodemarchief door bouwwerkzaamheden. Het uitgangspunt was puur wetenschappelijk: het werd uitgevoerd om onze kennis over de bewoningsgeschiedenis van het terpen- en wierdengebied te vergroten. Hoewel daar dankzij het terpen- en wierdenonderzoek in het verleden al heel wat over bekend is, zijn er ook nog veel vragen onbeantwoord. Hoe meer we weten, hoe meer we ons realiseren dat er nog heel veel is dat we niet weten!

Het terpenonderzoek in Friesland van de afgelopen jaren heeft drie speerpunten: het zogenaamde steilkantonderzoek (zeven opgravingen) onder leiding van dr. Johan Nicolay, een promotieonderzoek naar vroege veenontginningen door Marco Bakker (vier opgravingen), en een tweede promotieonderzoek, gericht op de informatie die in terpzolen ligt besloten, door Theun Varwijk (drie opgravingen). Deze opgravingen hebben veel aandacht gekregen in de media en trokken honderden bezoekers naar de open dagen. Ze brengen daardoor het nieuwe terpenonderzoek onder de aandacht van een groot publiek.

De Vereniging voor Terpenonderzoek steunt dit mooie onderzoek door het publiceren van de resultaten van een aantal van deze opgravingen in onze reeks Jaarverslagen. Dit nummer, gewijd aan het tweede steilkantonderzoek dat in 2009 in Achlum is uitgevoerd, is het eerste van deze verslagen. Het zijn opgravingsverslagen volgens de eisen die daar aan worden gesteld door de wetgever, maar ze gaan verder dan een standaard-opgravingsverslag. Er wordt gestreefd naar verbreding, door dieper in te gaan op de wetenschappelijke vragen en door bijzondere aspecten extra aandacht te geven. De verzamelde kennis van de onderzoekers van het Terpencentrum van het GIA wordt daarbij ingezet. In dit boek staat een onderwerp centraal dat meestal weinig aandacht krijgt in het terpen- en wierdenonderzoek: wat gebeurde er eigenlijk op de flanken van terpen en in het aansluitende kweldergebied? Ook is er een hoofdstuk gewijd aan de verschillende stadia van ontbinding van dieren die om het leven zijn gekomen op buitendijkse kwelders. Gewapend met die kennis kan een bijzonder runderskelet, dat tijdens de opgraving werd gevonden, worden verklaard.

Voor de betrokken onderzoekers is de analyse van de opgravingsgegevens en het publiceren van de resultaten een enorm karwei. Wij hopen dat zij er in zullen slagen deze klus binnen afzienbare tijd te klaren en dat dit het eerste nummer is van een reeks mooie publicaties.

Dit Jaarverslag kan verschijnen mede dankzij genereuze financiële ondersteuning door de Ottema-Kingma Stichting en de Stichting Nederlands Museum voor Anthropologie en Praehistorie. De redactie, de auteurs en het bestuur van de Vereniging voor Terpenonderzoek willen deze organisaties graag bedanken voor de verleende steun.

Het vernieuwde uiterlijk van dit jaarverslag is vormgegeven door Siebe Boersma (Groninger Instituut voor Archeologie). De rechten op de foto's in deze publicatie berusten, tenzij anders vermeld, bij het Groninger Instituut voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG/GIA). De determinatielijsten en lijsten met beschrijvingen van sporen en structuren worden afzonderlijk gepubliceerd in de digitale serie Grondsporen (www.archeologie.eldoc.ub.rug.nl), in een uitgave die geheel gewijd zal zijn aan de basisgegevens van het Friese steilkantonderzoek.

